

MAKTABGACHA VA MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARDA TA'LIMY VA DIDAKTIK O'YINNING AHAMIYATI VA ROLI

Samarqand Viloyati Pastdarg'om tumani 43-son D.M.T.T. Tarbiyachisi
Omonqulova Baxtigul Qilichevna

Annotatsiya: *Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda o'yin faoliyatini rivojlantirish, bolalarda ta'limiy va didaktik o'yinning ahamiyati haqida ma'lumot berilgan.*

Kalit so'zlar: *O'yin, nutq, qoida, harakat, didaktik o'yinlar, maktabgacha yoshdagi bolalar, aqliy tarbiya, axloqiy tarbiya, estetik tarbiya, rolli o'yin.*

Maktabgacha ta'lim uyg'un rivojlangan shaxsni tarbiyalash, bolani butun kelajagini belgilab beradigan bilim va qadriyatlarni yosh avlod qalbiga singdirishda juda muhim ahamiyatga ega bo'lgan muassasadir. O'yin maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalarning asosiy faoliyati bo'lib, u orqali bola shaxs sifatida shakllanadi. O'yin bolaning o'quv, mehnat faoliyati, kishilarga munosabatning qay darajada shakllanganligimi belgilab beradi. O'yin bolalarning jismoniy rivojlanishi, maktabgacha ta'lim muassasasining ta'lim-tarbiya ishida, bolalarni aqliy, axloqiy, mehnat va estetik tarbiyalashda katta ahamiyatga ega. Jamiyatning ma'naviy takomillashuvi unda amalga oshiriladigan ta'lim-tarbiya ishlarining mazmuni, shakl va mohiyatiga bog'liqdir. Shu boisdan ham ta'limdagi yangilanishni, respublikamizda amalga oshirilayotgan bosqichma-bosqich ta'lim tizimini pedagogik talqin qilish, bu jarayonni samaradorli kechishini ta'minlash zaruriyati yuzaga keladi. Haqiqatdan ham o'yin, har bir yosh bosqichda bolaning tevarak atrofdagi hayotni va kishilar o'rtasidagi turli munosabatlarni har tomonlama bilib olishga qaratilgan faoliyatidir. Maktabgacha yoshdagi bolaning o'yin faoliyati mazmun jihatdan har kungi vaziyatga qarab o'zgarib turadi. O'yin doimo o'zgarib turganligi tufayli bola o'ynab charchamaydi, zerikmaydi. Bolaning atrof muhitga, kishilarga, narsalarga va o'ziga bo'lgan turli munosabatlari mazmun hamda shakl jihatdan har doim o'zgarib turadigan o'yin jarayonida namoyon bo'ladi. Bolalarning turli ehtiyojlari, istak va qiziqishlari, qobiliyatlari hamda bir qancha shaxsiy fazilatlari o'yin jarayonida bevosita rivojlanadi. O'yin jarayonidagi bolalar faol faoliyatining psixik taraqqiyot uchun ahamiyati shundaki, bolalarning turli sifat va fazilatlari o'yin jarayonida faqat namoyon bo'libgina qolmasdan, bunda sifat va fazilatlar mustahkamlanadi, o'zlashtiriladi. Shuning uchun psixologik nuqtai nazardan oqilona, ya'ni, to'g'ri tashkil qilingan o'yin bola shaxsini har tomonlama o'stiradi va shuning bilan birga bolaning butun psixik jarayonlarida – sezish, idrok, diqqat, xotira, tafakkur, hayol va irodani ildam rivojlanishiga yordam beradi. O'yin o'z mohiyati jihatidan katta kishilarning xatti-harakatlari va xulq-atvorlariga faol taqlid qilishdan iborat bo'lishi tufayli bolalarda ma'naviy sifatlarning mustahkamlanishi uchun va odob-axloq qoidalarini bilib olishlari uchun keng imkoniyatlar beradi. Maktabgacha yoshdagi bola o'yin jarayonida shifokorlik yoki o'qituvchilik rolini bajarayotgan bo'lsa, shu kasbga tegishli barcha sifatlarni namoyon

qilishga intiladi. Ular o'yinga juda berilib ketsalar, bajarayotgan rollariga xos sifatlar shunchalik samimiy, ijodiy tarzda namoyon bo'ladi. Bolalar uchun o'yin mazmunining hech bir chegarasi yo'q. Maktabgacha yoshdagi bolalar kattalar hayotini hamma tomonlarini o'z o'yinlarida aks ettira oladilar. O'yinning ahamiyati bola shaxsining o'sib kamolotga yetishiga ta'sir ko'rsatishdin iboratdir. O'yin har bir yosh bosqichda bolaning tevarak atrofdagi dunyoni va kishilar o'rtasidagi munosabatlarni bilib olishni ifodalaydi. Bolaning moddiy dunyoga, kishilarga, o'z-o'ziga munosabati o'zgarayotgan o'yinda namoyon bo'ladi. Bolalarning ehtiyojlari, istak, qiziqish (havas)lari bevosita o'yinda ifodalanadi. O'yin bolalarning xayolparastligi tufayli narsalar va kishilar dunyosini ular uchun ma'qul tomonga "o'zgartirish" imkoniyatini beradigan faoliyatdir. Ma'lumki, bolalarning asosiy vaqti o'yin bilan o'tadi.

O'yin rivojlanishda nuqsoni bor bolalarning asosiy faoliyatlaridan hisoblanadi. O'yin doim haqiqiy hayotni aks ettiradi. Demak, ijtimoiy hayot o'zgarishi bilan uning mazmuni ham o'zgaradi. O'yin ma'lum maqsadga ko'ra yo'naltirilgan ongli faoliyat bo'lib, uning mehnat bilan ko'p umumiyliigi bor va yoshlarni mehnatga tayyorlashga xizmat qiladi. O'yin faoliyati asosida bolada o'quv faoliyati rivojlanadi. Shuning uchun bolalarning o'yin faoliyatini rivojlantirishga ahamiyat berishimiz kerak. Bola hech qachon jim o'ynamaydi, bitta o'zi o'ynasa ham u o'yinchoq bilan gaplashadi, o'zi tasvirlayotgan qahramon bilan muloqot o'rnatadi, onasi, bemor, shifokoi xullas haminahaiiimaning o'rniga o'zi gapiradi. So'z obrazning yaxshiroq ochilishiga yordam beradi. Nutq o'yin jarayonida juda katta ahamiyatga ega. Nutq orqali bolalar fikr almashadi, o'z his-tuyg'u, kechinmalarini o'rtoqlashadi. So'z bolalar o'rtasida do'stona munosabatlar o'rnatilishiga, tevarak-atrofdagi hayot voqealari va faktlariga bir xilda munosabatda bo'lishga yordam beradi. Bolalarning o'zi yaratgan o'yindan kelib chiqadigan yoki kattalar tomonidan taklif etilgan o'yinning g'oyasi, mazmuni, o'yin harakatlari, rollar, o'yin qoidalari uning tuzilishini tashkil etuvchi qirralardir. O'yin bola uchun haqiqiy hayotdir. Agar tarbiyachi bolalar o'yiinini oqilona tashkil eta olsagina u ijobiy natijalarga erishishi mumkin. A.P. Usova shunday degan edi: «Bolalar hayoti va faoliyatini to'g'ri tashkil etish — ulami to'g'ri tarbiyalash demakdir. Bolalarni tarbiyalashning o'yin shakli shuning uchun ham samarali natija beradiki, o'yinda bola yashashni o'rganmaydi, balki o'z hayoti bilan yashaydi». O'yin tanlay bilish ham muhim ahamiyatga ega. O'yin bilan ta'lim o'rtasidagi bog'liqlik bola ulg'aygan sari o'zgarib boradi. Kichik guruhda o'yin ta'lim berishning asosiy shakli hisoblansa, katta guruhga borganda esa mashg'ulotlarda ta'limning roli ortadi. Tayyorlov guruhiga borganda bolalarning o'zlarida maktabdagi o'qishga ishtiyoq uyg'onib qoladi. Ammo bolalar uchun o'yinning qadri yo'qolmaydi, balki mazmuni o'zgaradi. Endi bolalarni ko'proq fikriy faollikni talab etuvchi o'yinlar, sport tarzidagi (musobaqa jihatlari bor) o'yinlar qiziqтира boshlaydi. O'yin bola shaxsini tarbiyalashning asosiy vositasidir. O'yin orqali bolalar kattalarning mehnat tajribasini, bilim, malaka va ko'nikmalari harakat usullarini, axloq normalari va qoidalarni, mulohaza va muhokamalarini egallab oladilar. O'yinda bolaning o'z tengdoshlari va kattalar bilan bo'ladigan munosabat usullari shakllanadi, his va didlari

tarbiyalanadi. Bolalarning o`yinda birlashishlari bir necha bosqichga bo`linadi. Birinchi bosqich bolalarning «yonma-yon» o`yining shakllanib borishidir. Bu ilk yoshli va kichik guruh bolalariga xosdir. Bunday o`yinda bolalar o`rtog`ining o`yiniga qiziqish bilan qaraydilar, birga o`ynab, «yonma-yon» o`tirganlaridan xursand bo`ladilar. Bu yoshdagi bolalarning o`yini kattalar rahbarligida ularning xulqiga ta`sir etish orqali tashkil etiladi. Ikkinchi bosqichda bolalar o`yin orqali mexanik ravishda birlasha boshlaydilar. Bunday birlashishlar qisqa muddatli bo`ladi. Bu davrga kelib bolalardan kimning qaysi o`yinga qiziqishi aniq bo`la boshlaydi, bir xil bolalar didaktik o`yinga qiziqsalar, ikkinchilari harakatli o`yinni yoqtiradilar, uchinchilariga ijodiy o`yinlar ma`qulroq bo`ladi va h.k. Tarbiyachining vazifasi bolalarni u yoki bu o`yin bilan uzoqroq o`ynashga o`rgatishdir. Uchinchi bosqichda o`ynovchi bolalar guruhi bir-biriga do`stona munosabat va o`zaro yoqtirish orqali birlashadilar. Birga o`ynovchilar soni ko`p bo`lmasa-da, bolalar qiziqib o`ynaydilar. Bu davrga kelib bir-birlariga baho berish umumiy talabi yuzaga keladi. Bu bosqichda tarbiyachi bolalarning o`yinda birlashishlarining axloqiy asosini yuzaga keltirishi, ularda o`zaro yordam, o`rtoqlik, do`stlik munosabatlarini shakllantirishi lozim. Bolalar bog`chasida bolalarning uyushgan, qiziqarli va mazmunli hayotini ta`minlash uchun yosh guruhlarida rang-barang o`yinlardan foydalanish zarur. Ijodiy o`yinlar qoidalarining ichki, yashirin tabiati bolaga harakat qilishi uchun katta erkinlik yaratadi; uning o`ynayotgan jamoa oldidagi vazifasi tayyor qoidali o`yinlar mazmuniga nisbatan noaniqroq bo`ladi. Bu o`ynovchiga suyujetni osonlik bilan o`zgartirish, qo`shimcha rollar kiritish imkonini beradi. Ijodiy o`yinlar bolalarda katta qiziqish uyg`otadi va ularga ulkan ta`sir ko`rsatadi, biroq bolalar hayotini tashkil qilishda faqat shu o`yinlardan foydalanish xato bo`lur edi.

O`yindan foydalanishning didaktik usuli XVIII asrda I. B. Bazedov, C. G. Salzman, kabi pedagoglar tomonidan ishlab chiqilgan. Ular bolalarning ta`limini yanada qiziqarli, ularning yosh xususiyatlariga mos qilish uchun turli o`yinlardan foydalanganlar. Ushbu o`yinlarni qo`llashning didaktik usuli pedagogikada 2000- yilga kelib F. Ferebl tomonidan taqdim etilgan. U o`yinni nutqni boyitish, fikrlash, tasavvurni rivojlantirishda katta tarbiyaviy ahamiyatga ega ekanligini takidlab o`tgan. F. Ferebl o`yinni maktabgacha ta`lim tashkilotlarida bolalarni tarbiyalash uchun asos deb hisoblagan. F. Ferebl bolalar uchun turli didaktik o`yinlarni ishlab chiqqan. Didaktik o`yinlarning rolini ochib berish haqidagi maxsus bilimlar Tixeevaga tegishlidir (Tixeeva, 2013). U didaktik o`yin bolaning eng xilma-xil qobiliyatlarini, uning idrokini, nutqini, e`tiborini, tafakkurini rivojlantirishga imkon beradi, deb hisoblagan. Tixeeva tomonidan ishlab chiqilgan ba`zi didaktik o`yinlar hozirgi kunga qadar maktabgacha ta`lim tashkilotlari faoliyatlarida keng foydalaniladi.

Biz bolaning psixik taraqqiyotini o`yin faoliyatisiz tasavvur qilishimiz qiyin. Chunki, o`yin orqali bola faqat jismoniy tomondan emas, balki psixologik tomondan ham rivojlanadi. O`yin orqali bola olamni, undagi narsa hodisalarni, ularga xos xususiyatlarni o`rganibgina qolmay, balki nutq so`zlashga, mustaqil fikrlashga, xayol qilishga, ijod qilishga, muomala madaniyatiga o`rganadi. Ko`pchilik psixologlar hamda pedagoglar o`yinning psixologik masalalari bilan bevosita shug`ullanib, o`yinlarning bolani psixik kamol

toptirishdagi ahamiyatiga alohida to'xtalib o'tganlar. Ma'lumki, o'yin bola uchun voqelikni aks ettirishdir. Bu voqelik bolani qurshab turgan voqelikdan ancha qiziqarlidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari"
3. Qodirova R.M. Qodirova F.R. Bolalar nutqini rivojlantirish. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta- maxsus ta'lim muassasalari uchun darslik. T.: "Istiqlol", 2006 y.
4. Имомова Ш.М., Норова Ф.Ф. УЧЕБНЫЕ МЕТОДЫ ОРГАНИЗАЦИИ СПОРТИВНООЗДОРОВИТЕЛЬНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ// Вестник науки и образования, 2021. № 9 (112). Часть 2. С.38.
5. Sodiqova Sh. Maktabgacha pedagogika. – T., "Tafakkur bo'stoni", 1992. 2. Xasanboeva O.U. va boshq. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi. T.: Ilm ziyo. 2006.
6. Yuldoshev Tojiddin Abdulkarimovich; Urozov Fakhriddin Isokovich; Shomurotov Ulug'bek Melikmurodovich. FORMATION OF A RELATIONSHIP OF RESPONSIBILITY TO THE FAMILY IN YOUNG PEOPLE. Euro. J. Hum. Edu. Adv. 2023, 4, 38-40.
7. Yuldashev Tojiddin Abdulkarimovich, & Shomurodov Ulug'bek Melikmurodovich. (2022). Art Therapy in Eliminating Aggressiveness in the Individual. Global Scientific Review, 9, 1-4. Retrieved from <http://www.scienticreview.com/index.php/gsr/article/view/70>